

Om den ryska vråken (*Buteo buteo vulpinus*) i Uppland samt något om dess flyttningar

AV CARL-FREDRIK LUNDEVALL

I förra årgången av denna tidskrift, sid. 181 ff., har ALLAN LUNDIN tecknat en initierad bild av de nordliga elementen i Upplands fågelfauna. En fågel som otvivelaktigt har sin huvudsakliga utbredning i vårt land norr om Dalälven och som därtill i jämförelsevis sen tid torde ha trängt söderut, så att man nu kan våga säga att den uppenbarligen hör till de »årsvisva» uppländska häckfåglarna, har dock LUNDIN utelämnat. Det gäller den ryska vråken eller som en del författare föredrar att kalla den — den nordliga ormvråken (*Buteo buteo vulpinus* (Gloger)). Följande kan kanske därför vara av intresse.

Så här säger i sitt efterlämnade, opublicerade flyttfågelmanus »De nordiska fåglarnas flyttningssätt» den med den ryska vråken dels från Norrland och dels från bl. a. just Uppland förtrogne KJELL KOLTHOFF: »Den väckte först uppmärksamhet på 1880-talet, då ett fåtal individer erhöles från Norrland, Uppland och från Skabersjö i Skåne. Sedan den tiden har den befunnits häcka icke endast i Norrland utan även i Uppland. Uppsala Zoologiska Institution äger en icke flygfärdig unge från Jumkil tagen den 27 juni 1927. Ett par har sedan 1931 häckat i Almunge socken nära gränsen till Rasbo. Paret iaktogs i år (1936) senast den 17 augusti.»

Härtill kommer att KOLTHOFF säger sig ha funnit den ryska vråken häckande också »i Mellösa socken nära sjön Örhammaren i Södermanland» sommaren 1937. Härmed avses givetvis sjön Orrhammaren i L. Mellösa sn, som ju gränsar mot Flen.

Andra enligt KOLTHOFFS primäranmärkingar anträffade uppländska individer är följande:

20/4 1934. Uppsala.

22/5 1935. Norrtälje, ♀ ad.

15/9 1935. Järlåsa, juv.

16/8 1936. Furudal (härmed torde avses Furudal i Husby-Långhundra sn, Stockholms län).

5/9 1936. Sagån (dvs. gränsån mellan Uppland och Västmanland).

21/9 1936. Örsundsbro, juv.

25/9 1936. Järlåsa, juv.

I denna tidskrift för år 1941 säger sig vidare ERIK ROSENBERG ha antecknat den ryska vråken inte långt från svarta storkens (*Ciconia nigra* L.) uppländska boplatz av år 1940, dvs. på Stymne skog inte långt från Träsksjön i Västlands sn. Här iakttog jag själv ånyo ett par ryska vråkar den 8-9/7 1941. Vidare iakttog jag våren 1934 det av KOLTHOFF omtalade paret så gott som på gränsen mellan Almunge och Rasbo. Den 2/10 1938 såg jag slutligen en extremt rostfärgad, nästan rödaktig rysk vråk tillsammans med en kretsande ormvråk (*B. b. buteo* (L.)) vid Hjalstaviken.

Till dessa anteckningar kommer några som LUNDIN haft vänligheten ställa till förfogande. Han skriver:

»Beträffande den ryska vråken har jag några uppgifter som kanske kan vara av intresse. Vid Harviks fiskodlingsdammar (dvs. vid Dannemora) höll ett par, som såväl DELJE som undert. funno mycket avvikande från övriga i trakten förekommande vråkar, till åren 1945-46. De brukade hålla till i en torrlagd damm nedanför stugan där vi bodde och vi kunde ofta studera dem på gott håll. De voro mycket ljusst rostfärgade, speciellt hanen. Häckning konstaterades i en lärk i en tät grandunge» (detta par har, såsom LUNDIN påpekar, redan omnämnts i Fauna och Flora 1953 (DELJE, LUNDIN & STÅHL 1953)).

Från Dannemoratrakten föreligger numera även andra iakttagelser, ehuru det i dessa fall rör sig om enstaka individer, resp. om sådana som observerats på så långa håll, att LUNDIN funnit iakttagelserna vara av tvivelaktigt värde. »Däremot», säger han, »finns . . . från skogsområdet Floran några observationer som av allt att döma gäller denna art eller ras.» Jag citerar ur LUNDINS brev: »Först ett par som 1951-52 höll till vid Stora Agnsjön (på

gränsen mellan Tegelsmora och Film) och sågs vid ett stort antal tillfällen. Jag fann inte deras bo förrän några år efter det de försvunnit. Det låg lågt i en gran i den täta skogen mellan Stora och Lilla Agnsjön.»

»1954», fortsätter LUNDIN, »hittade jag ett par ljusröda, nästan tornfalkfärgade vråkar intill Nippbo på västra Floran (alltså i Tegelsmora sn). Boet låg ca 6 m högt i en klen gran i en mycket tät granskog. Det var mycket stort och oregelbundet, vilade på en häckkvast och var fodrat med lav och några grankvistar. Den 24/5 innehöll det två ägg, den 8/6 voro två ungar nykläckta. Påfallande var dessa vråkars osynlighet vid boet, vid de fyra besök jag avlade såg jag bara någon skymt av dem eller hörde dem skrika. Däremot sågos de ofta kretsa över kärren i närheten eller sitta på tuvor i mosskanterna. Även JENS WAHLSTEDT från Västerås såg dessa vråkar vid ett besök och frapperades av deras färg. Fyndplatsen var det allra otrevligaste hörnet av Floran: större och mindre kärr i skön blandning med blockiga, risiga moränåsar.»

Till sist har LUNDIN antecknat ett par vid Tisjön, Nora sn, den 19/5 1955 och därtill — i sydligaste Gästrikland, ehuru dock söder om Dalälven — ett ensamt ex. den 12/4 1959 »intill VIKING OLSSONS gamla inventeringsområde vid Sevalbo», alltså i Hedesunda sn mot »trelänsgränsen» mellan Gävleborgs, Uppsala och Västmanlands län.

Såsom bl. a. HORTLING (1929), ROSENBERG (1944) och NILS NILSSON (1955) påvisat, skiljer sig den ryska vråken inte endast i fråga om utseendet och storleken utan i vissa avseenden också ekologiskt från den närbesläktade ormvråken: boet uppges i allmänhet vara mindre än ormvråkens och har i Jämtland — liksom i nyss relaterat fall vid Nippbo på Floran — till skillnad mot ormvråkens jämtländska bon befunnits prytt med lavar. Vanligen ligger det i tät eller åtminstone relativt tät, gärna försumpad barr- eller barrblandskog, en biotop som torde vara ganska främmande för de flesta ormvråkar. Boets höjd över marken kan naturligtvis variera, dock torde det inte höra till vanligheten att den ryska vråken bygger i boträdets topp eller nära trädets topp, som man ofta ser ormvråken göra. NILSSON hävdar också att den ryska vråken normalt är betydligt skyggare och i allmänhet också tystare än ormvråken. Härtill kommer att han funnit den ryska

vråkens ägg vara mindre, ej så tjockskaliga och slutligen svagare fläckade än ormvråkens. Enligt min egen erfarenhet kan dock ormvråkens ägg variera avsevärt från helt eller så gott som helt ofläckade till tydligt fläckade. Mera omfattande jämförelser torde därför vara önskvärda där så ske kan utan att fåglarnas häckning äventyras. Den ryska vråken är ju i likhet med ormvråken fredad under häckningstiden och detta skydd gäller ju även äggen.

I fråga om den ryska vråkens flyttningar har också KJELL KOLTHOFF fört anteckningar som är av intresse. Han skriver inledningsvis: »Flyttningarna äro i huvudsak lika ormvråkens. Dock synas de (i fråga om *B. b. vulpinus*) i Svealand och Norrland mest gå över de östra landskapen, vilket väl stämmer med de för närvarande (dvs. intill 1947) kända häckningsplatserna. Fällda individer hava sällan erhållits från Svealands västra delar och inga från västra delarna av Norrland» — en uppgift som ju för övrigt stämmer bra med det förhållandet att den ryska vråken blott tillfälligt anträffats i Norge.

»Att döma av de relativt få individer som skjutits och insänts till Uppsala», fortsätter KOLTHOFF, »äger vårflyttningen rum senare än huvudartens» (=ormvråkens), dock, tillägger han, »har ... från Skåne ... intet exemplar erhållits i sen tid». Han refererar i fortsättningen i första hand till skjutna individer: »På Öland sköts en äldre hane 1893 den 28 april och en hona 1904 den 2 maj. Från Uppland ha under årens lopp endast fem inkomna exemplar antecknats, nämligen ett 1923 den 20 april, ett 1925 den 22 april, ett 1926 den 1 maj, ett den 26 april 1929 och ett den 2 maj sistnämnda år (dvs. också i detta fall 1929). För övrigt hava fällda fåglar erhållits från följande platser: Kumla den 26 april 1923, Orresta den 22 maj 1924, Morgårdshammar den 2 maj 1927, Söderhamn den 20 april 1926, Dorotea 20 maj 1927, Lycksele 22 maj 1925. En individ sågs flyga över Holmögadd i ostnordostlig riktning den 11 maj. Vid Umeå iaktogs 1931 första individ den 26 april (GUSTAF VON POST). Ankomsten till Degerfors socken i Västerbotten ägde 1909 rum den 29 april, 1910 den 22 april, 1911 den 16 april, 1922 den 15 april och 1923 den 25 april (K. GRAMS anteckningar).»

Höstflyttningen tycks enligt KJELL KOLTHOFFS anteckningar i huvudsak sammanfalla med ormvråkens, även om det torde

höra till ovanligheten att den ryska vråken i vårt land dröjer sig kvar längre än till ungefär mitten av oktober. KOLTHOFF skriver härom: »Höstflyttningen från övre Norrland synes mest äga rum i slutet av augusti, sannolikt även i början av september. Under min vistelse i Lövånger mellan den 8 september och 20 oktober 1936 iaktogs ingen individ. Till Kolthoffs Naturaliemagasin i Uppsala hava fyra till sex fåglar inkommit varje höst, mest första hälften av september. 1923 inkom tio skjutna fåglar, mest unga, mellan den 28 augusti och 19 september, nordligast från Lycksele, mest från Norrlands östra landskap. Från Mörsil i Jämtland erhöles en fågel den 17 augusti 1927, en unge från Särnaheden den 14 oktober och två från Särna den 27 sept. och 14 okt. Då alla dessa västligt anträffade individer skjutits samma höst, är det tänkbart, att de av hård ostlig vind drivits mot väster.»

Till jämförelse härmed kan det vara av värde att ta del av vad KOLTHOFF samtidigt anför om ormvråken: »Höstflyttningen begynner i Uppland omkring den 20 augusti, stundom något tidigare. Ettåriga individer, vilka ej häckat, flytta först, sedan tidigt utvecklade ungar för året. De äldre flytta först efter avslutat eller nära avslutat fjäderbyte . . . De äldres flyttning över Uppland äger mest rum mellan den 1 och 15 september. Efter denna tid anträffas endast försenade ungfåglar. Ett fåtal iakttages till september månads slut, undantags(vis) i oktober.» Ormvråkens höstflyttning över Skåne säger sig förf. ej ha iakttagit i dess helhet. Av 56 vid Falsterbo mellan den 11 och 22 september 1934 iakttagna vråkar anser han att »säkert åtskilliga» utgjordes av ryska vråkar, vilka KOLTHOFF ej ansåg sig kunna skilja från ormvråkarna, såvida de »ej passerar på nära håll». Över Ölands södra udde passerade slutligen fem ormvråkar den 9, 11 och 14 september 1891, två den 16/10 samma år och två den 20/10. Av dessa sköt han för undersökning två äldre och en ung den 9/9 och två unga den 20/10. 1895 iaktogs endast ett ex. den 9/9 och tre den 2/10. Av dessa sköts den första, en ung individ, och en av de sista, även det en ungfågel. »Möjligen», säger KOLTHOFF på tal om de öländska ormvråkarna, flyttar de »på samma sätt som om våren, nämligen över Småland utan att passera Ölands södra udde». Han har slutligen iakttagit sträck även »vid Blekinges kust», nämligen den 7 sept. samt 3, 9 och 21 okt. 1904.

»Från Uppland», fortsätter KOLTHOFF för att därmed också återgå till den ryska vråken, »erhålles varje höst några exemplar, mest unga i september. Vidare hava unga fåglar inkommit från Södermanland, Öster- och Västergötland samt från Skåne. De flesta skjutna i slutet av augusti och första hälften av september. I oktober har ingen individ erhållits från norra eller mellersta Sverige mer än de från västra Dalarna nämnda» (se ovan; jämför även den i det föregående omtalade ryska vråken vid Hjälstaviken den 2/10 1938). På Öland har däremot (i motsats mot vad förhållandet är beträffande ormvråken) »ett jämförelsevis betydligt antal erhållits». »Den 27 augusti 1919», säger KOLTHOFF, »kom en fågel från nordost till Ängejärdsudde (Böda). Den sköts och befanns vara en ung hane. 1891 sköts på Ottenby Schäferiäng en äldre hane den 10 september och en ung hane den 20 september. 1895 skötes två unga fåglar på Schäferiängen den 14 och 15 september, en äldre och två unga den 16 september och två unga den 22 i samma månad. Den 23 augusti 1907 sågs en sannolikt hit hörande individ från öster till Grötlingbo på Gotland. W. WÖHLER säger i sina anteckningar att '*Buteo vulgaris* förekommer någon gång under höstflyttningarna, stundom talrikt s.s. 1904' på Gotland. Det synes mig icke antagligt, att flyttning över Gotland från Sveriges fastland äger rum. Det är troligare att de individer som besöka Gotland komma från Finland.»

Det är emellertid i detta sammanhang att märka, att de finska ryska vråkarnas bortflyttningsriktning, i varje fall delvis, är sydostlig. Härför talar exempelvis tre av TISCHLER (1941) anförda fynd av ringmärkta finska ryssvråkar, nämligen vid Tjernigov nordost om Kiev (51°30'N, 31°12'O) den 1/12 1934, vid Voronezj omkring 400 km SSO om Moskva (51°N, 39°N10'O) den 23/9 1935 och vid Novorossijsk vid Svarta havet (44°55'N, 37°57'O) den 13/10 1935. Å andra sidan har en i Finland märkt ryssvråk också anträffats i närheten av Rom den 6/11 1936 (VÄLIKANGAS & HYTONEN 1938). För övrigt hänvisas i detta sammanhang till den årliga översikten över i Finland återfunna ringmärkta fåglar i Mem. Soc. pro Fauna et Flora Fennica samt — beträffande återfynden av ringmärkta svenska ryssvråkar — till VIKING OLSSON (1958).

»Flertalet under flyttning fällda och undersökta individer hava haft tomma ventriklar», säger KOLTHOFF avslutningsvis på tal

om sina erfarenheter av den ryska vråkens flyttningssvanor. »Några hava förtärt sorkar, en från Dalarna två grodor, en ung från Uppland dagmaskar i mängd och en ung från södra Öland vårtbitare (*Tettigonia verrucivora* L.) i stort antal.»

Att av ovanstående dra slutsatser om den ryska vråkens resp. ormvråkens inbördes relationer vore kanske förmätet. Man måste begränsa sig till att konstatera att det förutom olikheter i fråga om biotopval, bobyggnad och vanor under häckningstiden också tycks föreligga olikheter i flyttningshänseende, låt vara att här alltjämt återstår åtskilligt att studera. Flyttar över huvud taget några svenska ryssvråkar mot sydost liksom en del av de finländska? Hur långt flyttar de? Var övervintrar de nordligast, resp. var övervintrar sydligast de svenska ormvråkarna osv.? Men det är en annan sak som frapperar i redovisningen och den är intressant nog. Vid samtliga bon i Uppland har såväl hanen som honan i de fall där de iakttagits tillräckligt tydligt uppvisat karaktärer som måste sägas vara typiska för just den ryska vråken. Både hanen och honan har varit skyggare än vad fallet vanligen är hos ormvråken, båda har varit ljusst rostfärgade eller nästan »tornfalkfärgade» etc. Detta är märkligt nog, ty det stöder på sitt sätt faktiskt den åsikt som på sin tid framlidne professor EINAR LÖNNBERG så bestämt hävdade, nämligen att den ryska vråken normalt ej bildar par med den låt vara mycket närbesläktade ormvråken. Problemet förtjänar under alla förhållanden att grundligt utredas.

Summary

*About the Steppe Buzzard (*Buteo buteo vulpinus*) in Uppland and something about its migrations.*

In Jumkil about 20 kms NW of Uppsala an unfledged Steppe Buzzard was collected on 27.6.1927. It is stated that another pair was breeding in Almunge about 25 kms NE of Uppsala from 1931 to 1936. Further on, individuals have been recorded in Västland in the northernmost part of the province in July 1940 and 1941, and in 1945-46, 1951-52, 1954 and 1955 pairs of probable *vulpinus* were found at Harvik near Dannemora, near Stora Agnsjön in the Floran forest (between Film and Tegelsmora), Nippbo in the westernmost Floran area (Tegelsmora) and at Tisjön, Nora, respectively. 9 individuals have also been recorded in Uppland during the migration, viz. from 12.4 to 22.5 during the spring migration and from 16.8 to 2.10

during the fall. Some ecological differences are stated, the nest usually being smaller than that of the Common Buzzard (*Buteo buteo buteo*), the biotopes often dense conifer forests, or mixed forests, the birds more shy and quiet at the nest than the Common Buzzard. Data are also given about the migrations, the arrival being somewhat later than of the Common Buzzard and the departure in the fall apparently beginning earlier. A separation of *B. b. buteo* and *B. b. vulpinus* into two different species thus seems to be supported by the ecological and migratorial differences.

Litteratur

- DELJE, G., LUNDIN, H. & STÅHL, B. 1953: Dannemoratraktens fågelfauna. F. o. Fl. 48: 177.
- HORTLING, I. 1929: Ornitologisk handbok. Helsinki.
- KOLTHOFF, K. 1936-47: De nordiska fåglarnas flyttningssätt. I manuskript.
- LUNDIN, H. 1959: Några nordliga element i Upplands fågelfauna. F. o. Fl. 54: 181.
- NILSSON, N. 1955: Fågellivet i socknarna Rödön, Näskott och Alsen i mellersta Jämtland. *Ibid.*, 50: 145.
- OLSSON, V. 1958: Dispersal, migration, longevity and death causes of *Strix aluco*, *Buteo buteo*, *Ardea cinerea* and *Larus argentatus*. Acta vertebratica. Vol. I: 91.
- ROSENBERG, E. 1941: Vid svarta storkens bo. F. o. Fl. 36: 1.
- 1944: Ryska vråken, *Buteo buteo vulpinus* Gloger. Våra fåglar i Norden, II: 811.
- TISCHLER, F. 1941: Die Vögel Ostpreussens. Königsberg.
- VÄLIKANGAS, I. & HYTTONEN, O. 1938: Die Vogelberingung in Finnland im Jahre 1936. Mem. Soc. pro F. o. Fl. Fenn. 14: 70.